

УДК 37.022:37.015.2

О. О. Чорна

АНТРОПОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Одним зі стратегічних завдань реформування змісту освіти, як зазначено у Державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХ століття”), є „створення передумов для розвитку здібностей молоді, формування готовності й здатності до самоосвіти, широке застосування нових педагогічних технологій” [1, с. 8], Реалізація означених завдань неможлива без розуміння того, що освітній процес треба будувати відповідно до отриманих на сьогоднішній день уявлень про природу людини, про вікові ступені особистісного становлення, про шляхи і форми соціалізації індивіда. Освіта, виховання і навчання людини залежать від розуміння природи та можливостей людини, від меж розвитку її здібностей. Тому в основі інноваційних педагогічних технологій завжди будуть знаходитись знання про людину яка навчається (учня) і знання про людину, яка навчає (вчителя).

Частина педагогіки, присвячена пізнанню людини як вихователя і вихованця, називається педагогічною антропологією. Вона відповідає на питання про природу окремої людини і людського суспільства в цілому, про можливості виховання, навчання людини та груп людей [2, с. 24]. Саме антропологічний підхід є ключовим у використанні інноваційних педагогічних технологій, адже він надає широкі можливості для цілісного розуміння природи відносин між учнями й учителями. Цей цілковито зрозумілий і очевидний підхід у педагогічній практиці використання інноваційних технологій часто ігнорується, а діяльність школи орієнтується на певну модель освіченості людини, якій важко застосувати отримані знання в реальному житті, адаптуватись до умов життя у даному соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що праці відомих вчених-педагогів, психологів, філософів зробили значний внесок у розвиток педагогічної антропології: Б. Г. Ананьєв, П. Ф. Каптерєв, К. В. Корсак, М. В. Богуславский, С. В. Кривих, Б. В. Куликов, А. П. Огурцов, І. П. Підласий, Л. К. Рахлевська, А. Репринцев, В. Сластьонін. Питання теорії педагогічної антропології відображено в філософських працях таких авторів: В. П. Андрущенко, П. С. Гуревич, Є. М. Гусинський, А. Г. Здравомислов, І. А. Зязюн, М. С. Каган, В. С. Лутай, В. В. Молодиченко, Т. С. Троїцька та ін. Проблеми використання антропологічного підходу в освіті присвячені праці сучасних науковців: І. П. Аносов „Сучасний освітній процес: антропологічний аспект” (2002), „Педагогічна антропологія” (2005); Б. М. Бім-Бад „Педагогічна антропологія” (2002); В. В. Крижко

„Антропологія аксіологічної парадигми освіти” (2005); В. Г. Кремень „Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям в розвитку духовної нації” (2006), „Філософія людино центрizmu в освітньому просторі” (2010); В. І. Максакова „Педагогічна антропологія” (2001); О. А. Невмержицький „Філософія розвитку сучасної педагогічної антропології” (2010) та ін. Практичне впровадження антропологічних підходів в навчально-виховний процес школи здійснено В. О. Сухомлинським, О. А. Захаренко, Ш. О. Амонашвілі та ін.

Теорію і практику здійснення технологічних підходів до навчання відображено у наукових працях П. Я. Гальперина, Н. Ф. Талізної, Ю. К. Бабанського, П. М. Ердієва, В. П. Беспалько, М. В. Кларіна та ін. Питання розробки та впровадження педагогічних технологій навчання й виховання в цілому розглядали В. Боголюбов, М. Горчакова-Сибірська, В. Гузєєв, І. Зязюн, Т. Назарова, А. Нісімчук, А. Савельєв, Г. Селевко, В. Сластьонін, І. Смолук та ін.

Система навчання, яка існує сьогодні не завжди здатна створити умови для всебічного розвитку особистості учня. Навіть нові технології навчання, які активно впроваджуються у навчальний процес, не сприяють швидкому та ефективному засвоєнню знань учнями. Запровадження технологій навчання і виховання, що ґрунтуються на антропологічних підходах, сучасних дидактичних принципах, ураховують природу дитини й закономірності її психічного розвитку, здатні допомогти у вирішенні означеної проблеми.

Метою статті є аналіз особливостей змісту системних інноваційних педагогічних технологій в основі яких лежить антропологічний підхід. У завдання нашого дослідження входить наступне коло питань: 1. Визначити інноваційні педагогічні технології в основі яких лежить антропологічний підхід. 2. Обґрунтувати новизну і оригінальність інноваційних педагогічних технологій. 3. Розкрити концептуальні основи визначених педагогічних технологій.

Останнім часом досить широко увійшов до вжитку термін „інноваційні педагогічні технології”. Слово „інновація” в перекладі з латинської означає оновлення, зміна, введення нового, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу. Т. В. Захарчук трактує інновацію як „оригінальні, новаторські способи та прийоми педагогічних дій” [3, с. 48]. На сьогоднішній день існують дві позиції у розумінні поняття „інновація”. Одні вчені вважають, що інновації – це нове, що має в результаті суттєві зміни у певній системі навчання, інші вважають інновацією навіть незначні нововведення. У цьому питанні нам імпонує думка І. М. Дичківської, яка розглядає інновацію як новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях і у зв’язку з цим визначає поняття „інноваційні педагогічні технології” як „цілеспрямоване, систематичне і послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і

засобів, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів” [4, с. 31].

Отже, сутність інноваційних педагогічних технологій полягає у діяльності, спрямованій на оновлення педагогічного процесу, внесення нових елементів у систему навчання з метою отримання високих результатів.

Процес людства та кожної окремої людини залежить від удосконалення методу пізнання та методу навчання. Ефективні педагогічні технології мають спиратися на антропологічні закони. Український педагогічний словник визначає антропологію як науку, що „вивчає походження, еволюцію закономірності морфологічної організації людини та її рас і поширення їх на Земній кулі” [5, с. 27]. Новий тлумачний словник української мови – як науку „що вивчає біологічну природу людини” [6, с. 49]. Більш удалим, на нашу думку, є трактування зазначеного поняття, яке подає І. П. Аносов, який визначає антропологію як „галузь пізнання людини та його внутрішнього світу (духовного та біологічного) в контексті природи культури та суспільства” [7, с. 7].

Сьогодні у систему антропологічних наук входять філософська, теологічна, фізична, соціальна, культурна, педагогічна антропології. Педагогічна антропологія визначається як людинознавство, що слугує вихованню та навчанню людей. Вона прагне з’ясувати, як олюднюється людина і як люди різного віку впливають один на одного, наскільки дитина піддається вихованню на різних етапах життя, які причини та процеси становлення особистості, який характер різних груп і як особистість взаємодіє з ними [8, с. 13].

Сучасна освіта має бути орієнтована на особистість, забезпечувати можливості для її саморозкриття, спрямована на адаптацію освітнього процесу до запитів і потреб особистості, сприяти активному засвоєнню людиною способів пізнавальної діяльності, що в результаті сприятиме підвищенню значущості освіти для особистості й суспільства. Головною функцією освіти є розвиток людини. В цьому контексті слід пригадати слова видатного вченого сучасності І. А. Зязюна, який стверджував, що „сміслом і метою сучасної освіти повинна стати людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонізація її відносин з собою та іншими людьми, зі світом...” [9, с. 12]. Саме врахування антропологічного підходу в педагогічній практиці надає можливість побачити учня в його соціальній, біологічній і духовній цілісності та побудувати продуктивні духовно-орієнтовані відносини в системі „учень-вчитель”, „учень-учень”. Дослідження С. Кривих доводить, що антропологічний підхід забезпечує ефективний розвиток освітніх систем, якщо вони спираються на такі принципи саморозвитку:

- принцип відповідності педагогічного впливу природі дитини;
- принцип культуровідповідності: культура виховання й виховання культурою;

- принцип соціовідповідності – створення сприятливих соціальних умов для успішного розвитку і саморозвитку дитини;
- принцип амбівалентності – організація педагогічного впливу, який узгоджено з мінливими природними та внутрішньо особистими умовами;
- принцип гуманізму у вихованні [10, с. 135].

Відомі в науці інноваційні педагогічні технології засновані на одному або кількох принципах саморозвитку особистості. Думка С. Кривих є підтвердженням того, що антропологічний підхід об'єднує всі ці принципи саморозвитку і тому ми можемо констатувати, що в основі багатьох інноваційних педагогічних технологій лежить антропологічний підхід. Він уможливорює повне самопізнання, самоуправління у власних інтересах і самореалізацію учня, індивідуалізацію навчання, розкриття творчих можливостей учня, вибір відповідно до здібностей учня напрямку подальшого навчання, створення сприятливих для учня міжособистісних контактів.

Розглянемо більш докладно особливості змісту деяких системних інноваційних педагогічних технологій в основі яких лежить антропологічний підхід.

Вальдорфська педагогіка заснована представником духовно-наукового руху – антропософії – Рудольфом Штейнером. Антропософію Р. Штейнер розумів як шлях, притаманний людині, її завдання полягає в тому, щоб дати не фрагмент наукового знання, а цілісне уявлення про суть людини. Важливою є ідея поступального і цілісного розвитку дитини, її нерозривного зв'язку із соціальним оточенням. Р. Штейнер розглядав розвиток як реалізацію глибинних життєвих сил і вважав, що процес розвитку людини не є повністю незалежним від умов життя. Він визначив сім етапів розвитку людини, на яких відбуваються суттєві зміни. Мета вальдорфської педагогіки полягає у вихованні людей, орієнтованих на навколишній світ, чутливих до нового, здатних приймати усвідомлені рішення і брати на себе відповідальність за них і свої дії.

Стрижнем вальдорфської педагогіки є свобода, але не в значенні асоціальності. Вальдорфська школа допомагає дітям вільно і плідно самовизначитись, тверезо і відповідально усвідомити реалії світу. В організаційному плані принцип свободи означає, що вальдорфська школа існує на засадах самоуправління, згідно з якими всі важливі організаційні питання і проблеми вирішує колегія вчителів. У школі відсутні вертикальна структура влади і підпорядкування. В її справах постійно беруть участь батьки. Усі найважливіші питання життя школи вирішуються на спільних педагогічно-батьківських об'єднаннях. Класний учитель викладає в одному класі з 1-го по 8-й клас усі загальні предмети. Навчальний процес відбувається без підручників і методик, весь навчальний матеріал учитель використовує як єдине ціле, що поступово розгортається й формується. Навчальний план повинен складатися залежно від потреб конкретної дитини. Немає у вальдорфській школі і

оцінок. Замість них учитель постійно дає словесні характеристики дитячих робіт. У старших класах класних учителів замінюють учителі-спеціалісти (предметними). Кожен предмет вивчається упродовж 3 – 6 тижнів, що становить епоху. Спочатку вивчаються когнітивні предмети (пізнавальні), потім предмети художнього, мовленнєвого циклу. Багато часу відводять на спілкування, обговорення, розповіді з життя і досвіду, на повчальні історії як інструмент виховання молоді.

У вальдорфських школах вивчають предмети, нехарактерні для традиційної школи, що має на меті надати процесу навчання більшої естетичної та практичної спрямованості, забезпечити тісну взаємодію теоретичного навчання з художньо-прикладною діяльністю. Такою дисципліною вважають евритмію (грец. eurhythmia – прекрасний ритм, благозвучність, стрункість) – виконання віршів або музики за допомогою ритмічних рухів. Р. Штейнер уважав, що евритмія здійснює терапевтичний вплив на дитину, сприяє виробленню її спритності, координації рухів, розвитку музичного слуху, образотворчих здібностей, уяви, фантазії. Особливе значення евритмія має для розвитку волі, важливу роль відіграє у вихованні соціальної поведінки дітей. Предмети природничо-математичного циклу також викладають на образно-естетичній основі. Фундаментальний принцип вальдорфської педагогіки – „художнє передусє інтелектуальному” – виявляється і в побудові багаторічного шкільного курсу, і в межах одного уроку. Важливим у вальдорфській школі є трудове виховання, однакове для хлопчиків і дівчаток.

Таким чином, вальдорфська педагогіка поєднує можливості мислительного, естетичного, трудового, соціального, морального виховання, принципи індивідуального підходу і свободи у вихованні, питання режиму дня й ритму року, що мають у своїй основі антропологічний підхід, тобто різнобічні знання про дитину, яка розвивається.

Наступна технологія – „Школа для життя, через життя” Ж.-О. Декролі. Основою педагогічної технології Ж.-О. Декролі є принцип антропоцентризму, який наприкінці XIX – на початку XX століття сприяв новому осмисленню поняття „виховання”. Відповідно до нього виховання розглядається як процес розвитку дитини, що враховує її індивідуальні потреби, можливості, мотиви і інтереси. Ж.-О. Декролі визначив дитину центром своєї системи навчання і виховання. Автор технології реалізував у конкретній педагогічній технології ідею гуманізації навчання і виховання. Ж.-О. Декролі ліквідував дроблення і відокремлення певних галузей знань, запровадивши натомість принцип концентрації освітньої програми навколо центрів інтересів, згідно з якими вся педагогічна робота повинна зосереджуватися навколо дитини та її фізичних і духовних потреб. Цілісна система, заснована на фізичних і духовних потребах дитини отримала назву „програма асоційованих ідей”. Вона складається з двох великих розділів: дитина і її потреби та дитина і середовище. Особливо значущий у цій програмі є соціальний аспект, який передбачає

моральне виховання в контексті розвитку суспільних прагнень. Першою умовою цілісного духовного життя, на думку Ж.-О. Декролі, є розкриття таємниць власної особистості, усвідомлення свого „Я”, а метою навчання і виховання – культивування закладених природою потреб і формування на їх основі моральних якостей. Людина в його концепції представлена з психолого-антропологічних позицій як живий об’єкт у сукупності зовнішніх і внутрішніх зв’язків з навколишнім життям. Центральною педагогічною проблемою він вважав проблему інтересів особистості. Вивчення матеріалу охоплює у технології Ж.-О. Декролі такі послідовні етапи:

- спостереження за явищами життя з метою встановлення причинно-наслідкових зв’язків;
- асоціація за місцем і часом;
- вираження засвоєного через розвиток мовлення. За допомогою наочності та особистого досвіду у дітей формуються поняття, які завдяки різноманітним вправам закріплюються в пам’яті і засвоюються в єдності з навичками і уміннями.

Організація освітньої роботи в школі Ж.-О. Декролі базувалась на принципі самонавчання, згідно з яким кожна дитина має змогу працювати у своєму темпі, привчаючись самостійно мислити і діяти. У педагогічній технології Ж.-О. Декролі використовувались освітні ігри і системи карткових завдань. Серед ігор виділяються такі їх види: сенсорні ігри (спрямовані на розвиток сприйняття кольору, форми, уваги, рухових здібностей); математичні ігри (зорієнтовані на формування елементарних арифметичних дій, геометричних уявлень, орієнтування в часі); ігри з грамоти (сприяють розвитку граматичної правильності мовлення); географічні ігри (ефективні під час закріплення знань з географії). Система карткових завдань сприяє фіксації уваги дітей на переживаннях людей з якими вони спілкуються. Особливим видом самостійних колективних занять у школі Ж.-О. Декролі були щотижневі конференції на яких діти виступали з доповідями на вільно обрані теми, але у межах навчального матеріалу, який вивчався на той час.

Отже, інноваційна педагогічна технологія Ж.-О. Декролі присвячена підготовці дітей до „справжнього соціального життя” і має в основі принципи антропоцентризму і гуманізації навчання і виховання.

Інноваційна педагогічна технологія – „Школа діалогу культур”, створена сучасним російським філософом Володимиром Біблером, розглядає процес становлення особистості як діалог різних історичних епох, як вільне спілкування вихованців і педагогів, молодших і старших товаришів. Діалог постає як форма організації навчання і як принцип організації змісту науки. Своім завданням школа В. Біблера вважає не тільки передавання знань, залучення до культури, формування певного бачення світу, але й розвиток і збереження особистісної логіки, творчої уяви вихованця і педагога. Така концепція освіти передбачає створення

дитиною її особистісної культури. Вона формується разом з культурою предмета, культурою іншої людини, культурою тексту.

Дослідниця інноваційних педагогічних технологій І. М. Дичківська, аналізуючи особливості змісту педагогічної технології „Школа діалогу культур, виокремлює такі характерні положення цієї технології:

- проектування на весь процес навчання особливостей сучасного мислення – мислення „людини культури”;

- відповідність послідовності класів послідовності сучасного освоєння та осмислення основних історичних культур, що змінювали одна одну в європейській історії, – античної, середньовічної, культури Нового часу, сучасної культури;

- організація навчання в кожному навчальному циклі на основі внутрішнього діалогу, властивого конкретній культурі, і на цій основі систематичного діалогу, спілкування між різними класами, учнями різного віку, різними культурами, діалогу навколо основних „точок подиву” – вихідних загадок буття і мислення;

- організація навчання не на основі підручника, а на основі реальних текстів конкретної культури. Результат роботи учня, його спілкування з учителем та учнями різного віку реалізується в кожному навчальному циклі (в кожній культурі) й у формі авторських текстів-творів, побудованих за творчими законами культури, що вивчається;

- створення автором-педагогом особливих для кожного класу і для кожного педагога програм, що передбачають особливі наскрізні проблеми, навколо яких розгортається весь навчальний процес у школі [4, с. 176].

Отже, гуманізація знань у „Школі діалогу культур” пронизує весь педагогічний процес. Результатом освітньої діяльності стає базова культура особистості. Головними у культурі є не предмети і знання, а цінності й норми, способи мислення й творчість. У діалозі з учителем та однокласниками кожний представляє свій неповторний погляд на світ, свою позицію, формує своє „Я” шляхом засвоєння сучасної культури як відродження попередніх культур. Результатом спільного творчого пошуку вчителів і учнів стають нові почуття, ідеї, взаємини.

На підставі проведеного аналізу особливостей змісту представлених системних інноваційних педагогічних технологій, можна зробити висновок, що кожна педагогічна технологія розглядає особистість дитини в центрі процесу навчання і виховання, враховуючи її індивідуальні можливості, мотиви і інтереси. Кожна технологія ґрунтується на принципах саморозвитку особистості; урахує природу дитини, розглядаючи її з позиції біологічної, соціальної і духовної цілісності; спрямована на адаптацію освітнього процесу до запитів і потреб особистості. Головною функцією освіти виступає розвиток дитини. Обмежений обсяг статті не дозволив нам обґрунтувати всі педагогічні технології, засновані на антропологічному підході, але й аналіз представлених підтверджує, що інноваційні педагогічні технології

реалізують головну форму антропологічного підходу до завдань освіти: навчання навчатися, навчання працювати, навчання співіснувати і навчання жити.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у дослідженні антропологічних основ інноваційної діяльності вчителя, що пов'язано з вивченням гуманістичної природи діяльності вчителя, спрямованості на особистість дитини, творчого характеру діяльності, стійкої мотивованості вчителя на пошук нового в організації навчально-виховного процесу, формування дослідницької позиції, ставлення до суспільства як до творчо-пошукового середовища.

Список використаної літератури

- 1. Державна національна програма „Освіта („Україна ХХІ століття”)** : Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 [Електронний ресурс]. – 37 с. – Режим доступу : [http:// www.kmu.gov.ua](http://www.kmu.gov.ua).
- 2. Бим-Бад Б.М.** Педагогическая антропология: Курс лекций / Б. М. Бим-Бад. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 208 с.
- 3. Захарчук Т. В.** Інноваційні педагогічні технології навчання в сучасній школі / Т. В. Захарчук // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації: Український науковий журнал / гол. ред. В. М. Бебик. – 2011. – № 3. – С. 48.
- 4. Дичківська І. М.** Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
- 5. Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь. – 1997. – 376 с.
- 6. Новий** тлумачний словник української мови : у 4-х т. – К. : Аконіт, 1999. – Т. 1. – 910 с.
- 7. Аносов И. П.** Антропология и традиционные формы общения / И. П. Аносов, А. А. Никишенков ; под общей редакцией проф. С. В. Кулемова. – М. : „ИФРЭ”, 2001. – 244 с.
- 8. Педагогическая антропология : учеб. пособие / сост. Б. М. Бим-Бад.** – М. : Изд-во УРАО, 1998. – 576 с.
- 9. Зязюн І. Я.** Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 1. – С. 12 – 13.
- 10. Кривых С.** Антропоэкологическая модель образования / С. Кривых // Гуманитарные науки. – СПб, 2001. – Вып. 6. – С. 135.

Чорна О. О. Антропологічні основи інноваційних педагогічних технологій

У статті наведено аналіз особливостей змісту системних інноваційних педагогічних технологій, заснованих на антропологічному підході. Висвітлено новизну і оригінальність інноваційних педагогічних технологій та окреслено їх концептуальні засади.

Ключові слова: інноваційні педагогічні технології, антропологічний підхід, інновація, вальдорфська педагогіка, антропософія.

Черная О. А. Антропологические основы инновационных педагогических технологий

В статье приведен анализ особенностей содержания системных инновационных педагогических технологий, основанных на антропологическом подходе. Освещена новизна и оригинальность инновационных педагогических технологий и обозначена их концептуальная составляющая.

Ключевые слова: инновационные педагогические технологии, антропологический подход, инновация, вальдорфская педагогика, антропософия.

Chernaya O. O. Anthropological fundamentals of innovative educational technologies

The article is an analysis the characteristics of the content of the system of innovative educational technologies, based on an anthropological approach. Also the novelty and originality innovative educational technologies had been clarified and their conceptual component had been highlighted.

Key words: innovative educational technologies, anthropological approach, innovation, waldorf pedagogy, anthroposophy.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.